

O SEDMOM KOLU ANTOLOGIJSKE EDICIJE *DESET VEKOVA SRPSKE KNJIŽEVNOSTI* – PISCI KRAJA 18. I 19. VEKA

Osnovan 2007. godine, Izdavački centar Matice srpske ima za svoj glavni projekat Antologijsku ediciju „Deset vekova srpske književnosti“. Od 2010. kad je objavljeno prvo kolo, do proleća 2016, kada su izašle iz štampe knjige sedmog kola, objavljene su 72 od ukupno 120 knjiga predviđenih za prvu seriju. Uređivački odbor – Miro Vuksanović, glavni i odgovorni urednik, urednici Zlata Bojović, Slavko Gordić, Tomislav Jovanović, Marija Kleut, Goran Maksimović, Marko Nedić, Milivoj Nenin i Mirjana D. Stefanović – iskazuje i ovom prilikom zahvalnost Kolarčevoj zadužbini, koja je od samog početka prva adresa na kojoj predstavljamo rezultate svoga truda. Ovaj put je reč o deset knjiga sedmog kola, pod brojevima 18, 25, 26, 31, 35, 61, 84, 88, 89 i 91, čiji je ukupan obim 4400 stranica.

U novoj podeli uloga mene je zapala čast i obaveza da vas izvestim o pet knjiga kojima u sedmom kolu naše antologijske edicije nastavljamo sa rasvetljavanjem i novim vrednovanjem književnosti Dositejevog doba, sentimentalističke i klasicističke poezije, te naše književnosti iz vremena ustanka, sa po jednim izletom u rani realizam i razdoblje visoke romantike. Reč je, dakle, o knjizi osamnaestoj, čiji su junaci Gerasim Zelić, Vikentije Rakić i Sava Mrkalj, o knjizi dvadeset petoj, među čijim su koricama „žizniopisanija“ Nićifora Ninkovića i Prote Mateje Nenadovića, o knjizi dvadeset šestoj, koja nam donosi izbor iz poetskog i dramskog stvaranja kao i istoriografskih i epistolarnih svedočenja Sime Milutinović Sarajlije, o knjizi trideset prvoj, gde nas čeka susret s „mnoštvom svetova“ Jaše Ignjatovića, te, najposle, o knjizi trideset prvoj, posvećenoj „izrazitoj stvaralačkoj individualnosti“ Đure Jakšića.

Dodeljujući svakom piscu i priređivaču makar po minut ili dva pažnje i ukazujući na eventualnu novinu naših kritičko-interpretativnih čitanja, onda nam valja odmah reći da je, prvi u našem nizu, Gerasim Zelić, po viđenju Borivoja Čalića jedan od najvećih putnika u našoj književnosti, neko ko je „radoznalim, otvorenim očima posmatrajući Veneciju, Budim i Peštu, Moskvu, Petrograd, Carigrad, Solun, Milano, Pariz, Beč, ali i ceo svet oko sebe, pokazao i svoje razumevanje i osećanje za istoričnost“, ostavivši nam svoje memoarsko-putopisno *Žitije*, „u kojem je, kao u kakvoj vremenskoj kapsuli, sačuvao za budućnost svoj autorski glas i svedočanstvo o svojoj istini“. O tom glasu i tom svedočanstvu nekad su prestrogo sudili Skerlić i Vladimir Ćorović, da bi u našem vremenu, uz Jovana Deretića i Željka Đurića, i naš priređivač posvedočio makar u fragmentima domašenu plastičnost Zelićevog pripovedanja, njegovu bliskost vukovskom „iskonskom realizmu“ i narodnom jeziku, te, štaviše, i „očaravajuću raznolikost i bogatstvo književnog postupka“ kojim je *Žitije* napisano.

Sava Mrkalj, takođe Srbin iz Hrvatske, čiji je „naučni i pesnički portret“ sačinio takođe Borivoj Čalić, biva u ovoj knjizi predstavljen pesmama, čuvenom jezičkom raspravom i pismima upućenim Dimitriju Davidoviću i Vuku Karadžiću. Iz Čalićevog studioznog koliko i prisnog viđenja „meteorske pojave“, iznenada i niotkuda, darovitog peštanskog studenta filozofije i matematike, čiji je naučni prvenac imao prekretničku ulogu u srpskoj kulturi, izdvajamo za ovu priliku ipak jedan primarno poetički nalaz, a to je uvid o Mrkalju kao prvom pravom pesniku srpskog jamba.

Treći junak ove knjige, Vikentije Rakić, hronološki i periodizacijski smešten između Zečića i Mrkalja, oglasio se u ovom izboru i dvema dosad nam nepoznatim pesmama. Istraživačkim i priredivačkim trudom Isidore Popović predstavljen je ovaj Dositeju blizak „kaluđer po meri učenog veka“ i ponekom do sada „neuočenom temom unutar dela duhovnog karaktera“, kako uočava recenzent Mirjana D. Stefanović.

Žizniopisanija moja Nićifora Ninkovića, koja su sve do 1972. čamila u arhivi stoga što nisu smatrana književno relevantnom tvorevinom, sada doživljavaju četvrto izdanje. U poimanju ličnosti i sudbine Miloševog berberina, priredivač Milisav Savić u istoj meri promišlja širi socijalno-idejni kontekst Ninkovićevo nastojanja da, poput Vuka ili Stefana Živkovića Telemaha, pridobije nepoverljivog despota za razumniji odnos prema prosvetavanju i prosvetanim ljudima, kao i neka psihološki i poetički složenija pitanja, posebno ona koja se tiču Ninkovićeve iskrenosti koja traži stvaralačku hrabrost i ima za rezultat nov prizvuk u pripovedačkom glasu, „do tada nepoznat u srpskoj prozi“, prizvuk samoruganja i autodestrukcije, kojim će, uz jezik „blizak argou tog doba“, ovaj pisac trasirati, sa velike razdaljine, „stotinu godina ranije, jedan pravac moderne srpske literature poznate pod imenom kritička ili stvarnosna proza“.

„Postoje memoari zadovoljstva i radosti i memoari jadanja i zlovolje (...) Memoari prote Mateje Nenadovića su od prve vrste, Nićifora Ninkovića od druge. Oba spisa spadaju u vrhove srpske memoaristike.“ Ovim zapažanjima počinje Savić svoj predgovor znamenitom Protinom spisu, naslovljen kao „Život vredan lepe priče“. Naš priredivač i tumač diferencira u ovom delu tri tematsko-poetičke celine – od kojih je prva priča o Protinom ocu i Protinom detinjstvu, druga o učešću Prote u ustanku, a treća o njegovom putovanju u Rusiju. U prvoj deonici su došle do izražaja pripovedačeve sposobnosti da uspešno spoji hroniku, narodnu priču i autobiografske elemente, u drugoj njegov dar živopisnog svedočenja o ljutom vremenu u kojem je Karađorđe viđen i opisan kao mitska, legendarna ličnost, a u trećoj Protina dirljiva briga za pobunjenu Srbiju, čija mu slika bezmalo i ne dopušta da na putu u Rusiju vidi krajeve, ljude, običaje ili kulturne spomenike. Tako smo u Savićevom čitanju, uz neizbežno prisećanje na Krležino viđenje Prote kao „jednog od najmilijih i najpozitivnijih likova sveukupne južnoslovenske historije“, sagledali i psihološko-poetičku samosvojnost pripovednog umeća jednog značajnog pisca, ili, opet po Krležinim rečima, „genijalnog ljetopisca“.

Takođe hroničar Karađorđevog i Miloševog vremena, Sima Milutinović Sarajlija je i jedan od najosobnijih srpskih liričara svih vremena i dramski pisac koji je utemeljio *dramski spev* „kao jedan od najizvornijih nacionalnih žanrova, onih koji našoj književnosti daju osoben lik na evropskoj književnoj mapi“. Viđen već od jednog svog umnog savremenika kao pesnik čije umotvorine nalikuju „grudvi rude“ u kojoj „ima zlata, ali ima i bakra i zemlje, sve

izmešano i neprečišćeno“, Sarajlija je i za života i docnije, sve do našeg vremena, čitan, tumačen i vrednovan na različite, pa i oprečne načine. S pouzdanim i kritičkim uvidom u tuđa čitanja, Dušan Ivanić, danas najbolji poznavalac našeg devetnaestog veka, sačinio je za ovu ediciju samostalan i izvoran, ali i izrazito promišljen i pažljiv izbor i interpretaciju, koji svojom celovitošću čine svojevrsnu monografiju o Milutinovićevoj liku i delu, čija je samosvojnost i višestrana i višestruka. Predstavljen ovaj put sa četrdesetak pesama i lirskih odlomaka, fragmentima iz *Serbijanke*, *Tragedije srpskog gospodara i vožda Karađorđa*, *Istorije Srbije* i *Životospisa*, te skupinom od dvanaest pisama, među kojima je i osam upućenih Vuku a jedno Njegošu, Sarajlija je u opsežnom i sveobuhvatnom Ivanićevom predgovoru sagledan kako u šarolikosti, pa i heterogenosti svojih ideja, poetika i stilova tako i u svetlu postojanosti „osnovne supstance“ i „ključne crte“ njegovog opusa. To su refleksivno-gnomske iskre, kojima je „obilježeno sve što je pisao“. A u svemu što je Sarajlija pisao, rekao bih da Ivanića, s jakim razlogom, najviše fasciniraju pesme nastale u Vidinu tačno pre dva stoleća, koje su „u srpskoj lirici toga vremena objašnjive samo kao stvaralačko čudo“. Evo, dakle, kutka i trenutka u neumoljivo učenoj raspravi kad se poeziji priznaje rang čuda i čudotvorstva. Bezmalobitno kao u jednoj poetološkoj (neoplatonističkoj) izjavi samog Sarajlije, koji u poeziji i pesničkoj istini vidi „kćerku Nebesnog“.

Mada postrojene u sedmom kolu naše edicije bez posebnog predumišljaja, pisce o kojima je reč povezuju, uz sve razlike, i neke sličnosti. Da li bizarne i slučajne, ili suštinske i zakonite? Ostavljajući po strani eventualna poetička srodstva, samo ćemo ukazati na neke tačke dodira u njihovom javnom, nacionalno-političkom pregalaštvu: daleku Rusiju, u vremenu velikih razdaljina i dugih putovanja, pohodili su i Zelić, i Protina Mateja Nenadović, i Sarajlija, a ovamo, kod kuće, kad su smeli i koliko su smeli, despotizam Milošev osuđivali su i Ninković, i Protina, i Sarajlija. S druge strane, po zapažanju Radovana Samardžića, „Karađorđe iz Ninkovićevih memoara izrasta kao stvarni Milošev antipod“, kakvim ga, dodali bismo, u znatnoj meri vide i Protina i Sarajlija.

A sad se okrećemo Jakovu Ignjatoviću, toliko različitom od Sarajlije, s kojim se u našoj kolekciji našao u neposrednom susedstvu. Šta nam novo ili drukčije kazuje predgovor i izbor Snežane Milisavljević Milić posle tolikih, neretko i međusobno oprečnih, opisnih i vrednosnih sudova o našem prvom realisti iz pera Veljka Petrovića, Milana Kašanina, Živojina Boškova, Dragiše Živkovića, Jovana Deretića i Ljubiše Jeremića? Naša knjiga privileguje *Vasu Rešpekta* i *Večitog mladoženju*, tri pripovetke, izabrane delove *Memoara* i *Pogled na knjižestvo*, u čijem završnom iskazu Jaša žali što u nas nije bilo „čestite kritike“, zbog čega je iza Sime Milutinovića, „tako retkog ženija“, ostalo „neuglađeno drago kamenje“. Ovlašno ocrtavši istoriju čitanja Ignjatovićevo delo, od Skerlića do najmlađih istraživača koji, na metodološkoj platformi novog istorizma, „obnavljaju interes za faktografsku komponentu Ignjatovićeve proze“, Snežana se usredsređuje na teorijska polazišta tzv. kognitivne naratologije, zasenjujući nas imenima Hermana, Volfa, Felana, Janidisa, Edera, Štajnera, Sternberga, Palmera i niza drugih, mahom izvorno čitanih naratologa, tako da u jednom času zastrepimo od još jednog prizora *diktature kritike* ili *osvete uma nad umetnošću*. Međutim, i srećom, naša priređivačica ne zaboravlja na Jašu. Ubedljiva je njena interpretacija Ignjatovićevo oblikovanje *grupnih* i *individualnih* likova, kao i onih epizodnih ili *minornih*. Posebno je upečatljiv njen nagovor, utemeljen na tezi o „neodrživosti distinkcije između fakta i

fikcije“, da Ignjatovićevim memoarima pristupimo istovremeno kao kulturno-istorijskom svedočanstvu i „značajnom segmentu njegove poetike pripovedanja“.

Evo najposle i konciznog izveštaja o knjizi kojom se u našoj ediciji Đura Jakšić pridružuje pesnicima romantizma – Njegošu, Branku, Zmaju i Lazi Kostiću. Kao da ima na umu podsećanje Dragiše Živkovića da „Jakšića treba ponovo tražiti i nanovo otkrivati“, priređivač Duško Pevulja – posle jednoipovekovnog istraživačkog truda književnih istoričara, kritičara i antologičara – doista upotpunjuje našu predstavu o ovom pesniku što novim uvidima, što korekcijom onih opšteprihvaćenih. Tako, po njegovom čitanju, uz poznatu Jakšićevu otpornost na uticaje, ne bi valjalo prevideti njegovu liniju dodira s Mrkaljem (u poimanju „zla kao imanencije ljudske prirode“) i sa Sterijom (s kojim deli „stav o prolaznosti kao jedinog izvesnosti istorije“). Drugo Pevuljino upozorenje ukazuje na neodrživost u dosadašnjem toku recepcije Jakšićeve poezije umnogome uobičajenog izjednačavanja egzistencijalnog *ja* s pesničkim *ja*, čime se ignoriše momenat *transpozicije*, a treće na nužnost kompleksnijeg sagledavanja naslovne junakinje u drami *Jelisaveta knjeginja crnogorska*, za koju se u kritici redovno ističe njena borba za nepostojeću, utopijsku Veneciju, uz previdanje činjenice da je njena predstava voljene otadžbine „u njenom psihičkom svijetu i moguća i realna“, te da je Jelisaveta otud „istovremeno i tragična junakinja i gubitnik, ali i pobjednik u svom intimnom aksiološkom poretku“. U Pevuljinom izboru, uz pomenutu dramu, čitamo i Jakšićevih četrdesetak lirskih, satiričnih i epsko-lirskih pesama, četiri pripovetke, njegove „Uspomene“ i prepisku, u kojoj je čuveno, i danas aktuelno, pesnikovo pismo Stojanu Novakoviću, za koje je svojevremeno rekao Jovan Deretić da predstavlja „istinsku, veliku apologiju dostojanstva stvaraoaca“.

Suvoparan i pretrpan faktima, ovaj raport moramo dopuniti i imenima kritičara i književnih istoričara čiji prilozi dočaravaju povest i čine antologiju dosadašnjih čitanja pisaca iz našeg sedmog kola. Tako nam, uz priređivača, o Zeliću kritički svedoči i Dušan Ivanić, o Rakiću Dragoljub Pavlović i Radoslav Eraković, o Mrkalju opet Dušan Ivanić, o Ninkoviću Radovan Samardžić, o Nenadoviću Ivo Andrić, Miroslav Krleža i Miodrag Popović, o Milutinoviću Jovan Sterija Popović, Miodrag Popović i Miodrag Pavlović, o Ignjatoviću Dragiša Živković, Goran Maksimović i Dragana Vukićević, a o Jakšiću Dimitrije Najdanović, Jovan Deretić i Dušan Ivanić, treći put svedok a jedanput, kako ste čuli, i „prvooptuženi“, tj. priređivač.

Toliko, za ovu priliku, o polukrugu sedmog kola naše edicije, sačinjenog u punom skladu s njenim propozicijama, koje i ovaj put podrazumevaju neizostavnu hronologiju, selektivnu bibliografiju, rečnik manje poznatih reči i priređivačke napomene. Ako je, po Marini Cvetajevoj, književno delo plod čuda i truda, voleli bismo da se našem rasvetljavanju književnog nasleđa – bez pretenzije na čudesno – makar ne ospori uloženi trud i dobre namere.

U Zadužbini Ilije M. Kolarca, 5. maja 2016.